

Psicologia social, interferència i normalització lingüística

per Bernat Joan i Marí

El procés de desnormalització de l'ús social de la llengua catalana, en aquestes últimes dècades, s'està produint a través de noves vies i en el context de dinàmiques, així mateix, també noves. Entre els Decrets de Nova Planta, a principis del segle XVIII, i el final de la dictadura franquista (amb uns pocs parèntesis mig democràtics), la desnormalització funcionava "manu militari", via decrets del govern espanyol i, per tant, a través de la pura i simple imposició de la llengua espanyola sobre el català (a la Catalunya nord, òbviament, la llengua imposada per aquestes mateixes vies era el francès). Al llarg del segle XX, els Països Catalans sota domini espanyol hem patit fonamentalment la "manu militari" i, en canvi, la Catalunya nord pateix un procés molt avançat d'assimilació lingüística perquè França ha construït realment una nació al voltant de la solidaritat davant enemics exteriors, i de la defensa dels "valors republicans" (entre els quals, allà dalt, no hi ha, no cal dir-ho, el del respecte per la pluralitat i la diferència).

Actualment, els agents de desnormalització han canviat radicalment. Al meu parer, el més important de tots és la satel·lització mental de la població catalanoparlant en relació a la llengua i cultura dominants a Espanya. Correlativament, amb les defenses baixes, tots els altres agents poden actuar amb una gran força. Si els catalanoparlants fóssim una comunitat lingüística autocentrada, no tendria cap importància que rebéssim un gran contingent d'immi-

gració (amb les consegüents dificultats d'integració sociolingüística), ni cap altre fenomen semblant. Als Estats Units, la població d'origen anglosaxó és minoritària, però l'anglès no hi perilla en absolut, ans al contrari. Per a una comunitat lingüística ben cohesionada, una allau immigratòria pot ser un petit refredat, per a la normalitat de la llengua. En un cos social amb les defenses baixes, en canvi, qualsevol refredat pot esdevenir letal.

Tot seguit intentarem explorar algunes qüestions que, a hores

de la comunitat lingüística catalana, com per al cas concret d'Eivissa. Acabarem amb algunes consideracions sobre la relació entre (des)satel·lització i normalització i sobre els lligams existents entre posicionaments polítics i processos de normalització lingüística.

1. Aportacions de la psicologia social a la sociolingüística

Fent cas a aquells que diuen que la comunitat lingüística catalana necessita més psiquiatres que no filòlegs o sociolingüistes, volem po-

Que algú prefereixi una llengua diferent a la pròpia per a l'educació dels seus fills, que algú s'avergonyeixi de ser parlant d'una llengua determinada o que no se'n consideri directament, que algú menysvalori la pròpia llengua i tradició culturals constitueix una anomalia evident.

d'ara, consideram imprescindibles per tal de poder redirigir (en la bona direcció) el procés de normalització lingüística, a Eivissa i Formentera, i al conjunt de les illes Balears i Pitiüses. En primer lloc, volem posar de manifest les aportacions (ben interessants) que pot fer la psicologia social a la sociolingüística. Així mateix, ens entretindrem breument en les consideracions psicosocials dels processos de normalització lingüística i, tot seguit, farem per manera de posar de manifest les característiques del fenomen de la interferència (no només lingüística, sinó també d'auto-identificació), tant per al conjunt

sar de manifest que, avui dia, resulta molt difícil referir-se a qualsevol procés de normalització lingüística sense tenir en compte les implicacions psicosocials que aquest presenta. Pensem que les situacions d'anormalitat lingüística comporten tota una sèrie de fenòmens psicològics, a escala social, que cal revertir, en cada parlant concret, per poder invertir el procés de substitució lingüística.

Prenguem com a exemple el fenomen dels hispans que s'oposen a la regularització del castellà com una llengua ben implantada als Estats Units. Com és ben sabut, la majoria dels estats, als Estats

Units d'Amèrica, no compten amb cap llengua oficial. Tot funciona en anglès i punt. Alguns estats amb un fort contingent d'hispanoparlants, en canvi, han plantejat la possibilitat d'oficialitzar l'espanyol, conjuntament amb l'anglès, i de fer que l'espanyol sigui una de les dues llengües habituals dins l'àmbit educatiu. Curiosament, aquestes propostes han partit, en moltes ocasions, dels angloparlants i han comptat amb una oposició aferrissada per part de la població hispana, que considera que en anglès ja va bé.

Quelcom de semblant ocorre entre nosaltres: moltes vegades, especialment a les perifèries dels Països Catalans, és la mateixa po-

la seua llengua i en preferís una altra —ni que fos una interllengua com ara l'anglès— per a les seues tasques quotidianes?

En un procés de normalització lingüística (o de substitució, que constitueix l'altra cara de la moneda), s'han d'estudiar molt acuradament els aspectes psicosocials, perquè, al cap i a la fi, seran els que condicionaran que el procés pugui invertir-se o no.

2. Consideracions psicosocials en el procés de normalització lingüística

Una comunitat lingüística minoritzada és formada, generalment, per parlants que estan acomplexats en relació a l'ús de la pròpia

L'origen d'aquests complexos es troba, generalment, en situacions històriques d'opressió, que després deixen la col·lectivitat indefensa davant processos aparentment "naturals" de substitució lingüística.

blació catalanoparlant la que s'oposa als avanços que es produeixen en el procés de normalització de la llengua. Aquest fenomen té una explicació molt senzilla: la dominació produeix tota una sèrie de reaccions psicològiques, que, sense aquest condicionant social, podrien ser considerades fins i tot com a patològiques. Que algú prefereixi una llengua diferent a la pròpia per a l'educació dels seus fills, que algú s'avergonyeixi de ser parlant d'una llengua determinada o que no se'n consideri directament, que algú menysvalori la pròpia llengua i tradició culturals constitueix una anomalia evident. A les comunitats lingüístiques normalitzades, una persona d'aquestes característiques seria considerada, directament, com a malalt mental. Què en dirien, avui, a Madrid, d'un espanyol hispanoparlant que rebutjàs

llengua (amb més o menys quantitat de complexos i amb més o menys força d'aquests sobre cada individu). L'origen d'aquests complexos es troba, generalment, en situacions històriques d'opressió, que després deixen la col·lectivitat indefensa davant processos aparentment "naturals" de substitució lingüística.

El cas el procés de substitució/normalització de la llengua catalana, en aquest sentit, consideram que pot ser prou allisonador:

a. En una primera fase, l'Estat francès (a partir del Tractat dels Pirineus, 1659), i l'Estat espanyol (a partir dels Decrets de Nova Planta, 1716 i 1717) implanten "manu militari" la llengua que els és pròpia (francès i espanyol) i articulen polítiques per anar bandejant completament la llengua pròpia del país (el català). Tant el

jacobinisme francès com l'espanyol (dominants en els últims dos segles) tenen un projecte ben clar, en aquest sentit: volen construir, al voltant d'un estat fortament unificat, una nació social, amb una llengua única com a vehicle d'intercomunicació entre tota la seua ciutadania. En la fase a, doncs, són els militars els que duen la iniciativa.

b. En una segona fase, es promou un paper fonamental entre els creadors culturals, les acadèmies i la política parlamentària. En el cas espanyol, aquesta fase s'iniciaria, per via política, durant el regnat de Carles III (el que va oficialitzar l'espanyol a tot l'Estat) i es consolida durant el segle XIX. Molt especialment, al tombant dels segles XIX i XX, la intel·lectualitat (Generació del 98) constitueix l'autèntica cavalleria rusticana del procés d'assimilació lingüística. La ploma agafa el relleu de l'espasa (que, en qualsevol cas, tampoc no desapareix de l'escena pública).

c. Quan es produeixi el primer intent de recuperació de la llengua i la cultura catalanes (articulat durant les últimes dècades del segle XIX i les primeres del segle XX, i que va desembocar en la II República, l'autonomia de Catalunya, etc.), l'espasa es tornarà a posar

altra vegada per davant de la ploma. I, aleshores, en qualsevol cas, serà la ploma la que faci de suport de l'espasa.

d. En fases més recents, a partir de la Transició, una combinació de ploma, comunicació pública i acció política deixen l'espasa altra vegada en segon terme. Les armes que ara existeixen per eliminar una llengua minoritzada, emperò, són molt més poderoses que no ho havien estat en cap altra etapa de la història. Així mateix, també les eines que tenim per recuperar la llengua han esdevingut poderosíssimes. No hem de menysvalorar-les, perquè, si alguna cosa ens ensenya l'estudi dels casos de normalització reeixits, és que no hi ha res històricament predeterminat.

En la fase a, la ciutadania, plenament catalanocèntrica (normalment unilingüe en llengua catalana), està esporuguida. Sap que el fet de mantenir reaccions d'oposició a l'ocupant o de desenvolupar qualsevol tasca en contra seua

fins i tot pot arribar a costar-li la vida. Dins el sistema educatiu també es promouen aquests sentiments de temor (o fins i tot de terror, segons la duresa de les institucions) entre totes aquelles persones que no parlen la llengua oficial de l'Estat.

Del terror es passa al convenciment per assimilació. Entre sectors de la burgesia valenciana o del Principat, per exemple, es parla en espanyol als fills, durant etapes del segle XIX i del segle XX, amb la intenció d'evitar-los tota una sèrie de molèsties i desavantatges que els comportarà el fet de ser catalanoparlants. Les tendències heroiques són minoritàries dins qualsevol societat. Per tant, de l'opressió directa es passa al menyspreu envers els col·laboradors.

L'etapa següent pot ser, o bé la de l'assimilació pura i dura, o bé la de la recuperació de la llengua minoritzada. Perquè es produeixi la primera només cal deixar que les coses segueixin el seu curs, sense intentar transformar ni canviar cap dels elements fonamentals que intervenen en el procés. Perquè es produeixi el segon desenllaç, en canvi, calen decisions conscients, desencadenament de processos socials, acumulació de sinèrgies, per

aconseguir revertir el procés de substitució i transformar-lo en un procés de normalització per a la llengua minoritzada.

3. La interferència dins la comunitat lingüística catalana

Evidentment, en aquest apartat, no ens referirem a la interferència lingüística (o sigui, als elements d'espanyol o de francès que podem trobar en la llengua catalana utilitzada a la nostra part del món), sinó a la interferència mental psicosocial (és a dir, a aquells elements que configuren els complexos dels catalanoparlants i que impedeixen, encara, de dur endavant un autèntic procés de plena normalització de la llengua catalana).

a. Desconèixer la magnitud de la tragèdia.

La majoria de la població catalanoparlant, fins i tot al Principat de Catalunya, desconex les dimensions reals de l'anomalia que suposa que el català no sigui una llengua plenament normalitzada. La llengua catalana es troba entre les vint llengües del món amb més pàgines web a Internet; és la llengua més parlada entre totes les que no són plenament oficials de la Unió Europea (i, així mateix, gairebé la meitat de les llengües que són oficials a Europa tenen menys parlants que el català); té un volum de publicacions equiparable al que puguin tenir l'hongarès o el suec (dues llengües de volum molt semblant al del català). I, en canvi, una llengua que, a nivell formal, presenta unes característiques gairebé de normalitat absoluta, a nivell informal es troba en una situació considerablement precària; i, pel que fa a la representació política, també.

b. Magnificació de l'altre.

De la mateixa manera que, col·lectivament, els catalans ens considerem més poqueta cosa del que som en realitat, als nostres dominadors els considerem molt més importants del que realment

també són. Vull dir que, entre els catalans del nord, és relativament habitual dir que si el català ha estat gairebé del tot substituït a la Catalunya nord és perquè França funciona com a estat, o perquè el sistema educatiu francès és bo, etc. Entre els catalans del sud, així mateix, es dona per fet que, en uns determinats nivells, el paper de l'espanyol ha de ser més destacat que no el del català. A nivell europeu, per exemple, els espanyols aspiren a fer de la seua llengua una llengua de treball de la Unió Europea (juntament amb l'anglès, el francès i l'alemany, actuals llengües de treball). Els catalanoparlants, en canvi, sembla que ens conformem amb una pseudooficialitat de la nostra llengua.

...a dins es diu “castellà”, perquè tots els altres també ens sentim “espanyols”; però de portes enfora es diu “espanyol”, per deixar ben clar que l'estat només en reconeix una com a plenament pròpia.

Per què hauríem de fer aquestes diferències entre la sisena llengua d'Europa quant a volum de parlants (l'espanyol) i la desena llengua dins la Unió (el català)?

c. *Determinisme històric.*

Aquest fenomen ha anat a la baixa, entre els catalanoparlants, gràcies als canvis dràstics que s'han produït, a nivell internacional, durant l'última dècada del segle XX. Avui dia és molt difícil defensar que els Països Catalans (o Catalunya en solitari) no podran arribar a ser una nació independent (com ho han esdevingut més d'una dotzena de nacions en un període brevíssim de temps), o que potser els catalanoparlants algun dia prescindirem de l'espanyol i del francès (com els polonesos han prescindit del rus o els hongaresos han deixat de banda l'alemany). Pe-

rò, entre nosaltres, encara resulta prou fàcil de detectar un pòsit important de determinisme històric. Molts membres de la comunitat lingüística catalana consideren com una mena de fatalitat que la nostra llengua estigui en una posició subordinada enfront de la llengua espanyola.

d. *Alienació discursiva.*

Els dirigents espanyols no tenen cap mania, per exemple, a usar una doble denominació per a la seua llengua nacional, en funció d'allò que volen fer en relació a les altres llengües.

La cabina d'interpretació a l'espanyol, al Parlament europeu o als altres organismes de la Unió, duu un rètol inqüestionable (i sempre és el mateix): espanyol. El govern es-

Nosaltres, per la nostra banda, feim nostre el seu discurs, i tota la documentació de les conselleries dels governs de les Balears, de València o de Catalunya, anomenen “castellà” la llengua de l'estat. Per què?

e. *Altres elements.*

Els elements esmentats anteriorment formen un petit garbell del conjunt sencer. Hi podríem afegir la falsa solidaritat (que ens duria a sentir-nos més a prop dels parlants de la comunitat lingüística espanyola que no dels de la resta de comunitats lingüístiques), la consideració que la història fixa situacions per molt injustes que aquestes puguin ser, l'exculpació generacional (acceptar que hi hagi hispanoparlants que no es vulguin integrar lingüísticament al nostre país, perquè ells no varen tenir res a veure amb l'opressió que va patir el català fa un parell de segles), i un llarg etcètera.

4. *La interferència, a Eivissa*

En el cas d'Eivissa, hi ha encara tota una sèrie d'elements afegits que poden contribuir a fer més difícil el procés de normalització de la llengua catalana i, per tant, a solidificar la interferència de l'espanyol entre nosaltres.

a. *La desestructuració social.*

A Eivissa s'ha produït un canvi social vertiginós, que ha canviat radicalment la configuració de la societat eivissenca. Encara no hem aconseguit fixar un model d'Eivissa nou, enfront de la societat tradicional, amb tots els canvis que això comporta. La desestructuració social constitueix un dels impediments més dràstics, avui dia, en un procés de normalització.

Aquesta desestructuració és correlativa a una manca d'autoestima col·lectiva dins la societat eivissenca. Col·lectivament, ens costa molt d'afirmar el nostre orgull d'esser eivissencs, i això reverteix en un baix índex d'integració socionacional de la població novvinguda.

b. El secessionisme light.

Malgrat que a Eivissa, com a la resta de les Balears, no ha quallat un secessionisme lingüístic dur, com sí que ha ocorregut al País Valencià, tenim una part de la població que no acaba d'acceptar, o que ho fa amb reserves, la unitat de la llengua catalana. Aquesta no acceptació, ja ho hem apuntat altres vegades, parteix d'una base ben sòlida: si els eivissencs, políticament, no som catalans; si, d'altra banda, sembla que no tenim cap intenció de voler articular-nos políticament amb Catalunya, per quina raó hem de considerar que allò que parlem és una variant de la llengua catalana? (Cal dir, entre parèntesis, que la individuació de les llengües té molt poc a veure amb les seues característiques filològiques: el txec i l'eslovac són considerades com dues llengües diferents, quan s'assemblen més que no l'espanyol de Zamora i el de Cadis).

c. La identificació hispànica.

La història d'Eivissa d'aquests tres darrers segles ha condicionat, així mateix, que una majoria de la població eivissenca se senti alhora plenament espanyola. Sense patir

un patriotisme xaró com el de Castella, Extremadura o Andalusia, molts eivissencs de bona fe es consideren a si mateixos com a espanyols.

Seguint la lògica francesa dels estats, les nacions i les llengües, en aquest context, la identificació hispànica comporta, correlativament, una plena acceptació de la llengua espanyola com a llengua pròpia. I suposa, per tant, un afebliment de la pròpia consideració envers la llengua catalana. De fet, no hi ha cap societat que, per funcionar normalment, necessiti més d'una llengua (i mirar de mantenir-ne dues en igualtat de condicions pot esdevenir d'allò més antieconòmic).

5. Satel·lització i normalització

Per definició, un satèl·lit no pot normalitzar-se. Vull dir que aque-

Pensem, novament, en els casos de normalització reeixits. El polonès era l'única llengua normal a Varsòvia fins al segle XVI, quan, per acció directa de l'imperi tsarista, el rus hi anà penetrant. A través de successius esdeveniments històrics, fatals per a la continuació de Polònia com a entitat independent, el rus va anar esdevenint la llengua superposada, a Varsòvia. A la capital polonesa, doncs, entre els segles XVI i XIX, el rus va desnormalitzar el polonès. O, per dir-ho amb més propietat: els russos varen desnormalitzar el polonès i hi implantaren el rus. Al llarg del segle XIX hi hagué etapes de fort conflicte lingüístic, entre un poder establert que volia mantenir-hi el domini del rus i un poder emergent (el dels que construïen la futura Polònia inde-

De la nostra acció durant aquesta fase, de la indagació, de la investigació i de la claretat d'idees que hom hi pugui aportar, dependrà que progressem vers la tercera fase o que caiguem en una nova regressió vers la primera

"A Eivissa s'ha produït un canvi social vertiginós, que ha canviat radicalment la configuració de la societat evissenca." (Foto: C. Boned Verdera.)

lles comunitats lingüístiques que han assolit la plena normalització en el seu ús social ho han fet des de posicions "centrals" i no "satel·litzades". Cal pensar la normalització des del propi punt de vista, i no des de perspectives alienes. Per posar un exemple, al llarg d'aquests darrers anys, des de la comunitat lingüística espanyola, se'ns han proposat models de suposada normalització lingüística que sempre tenien un fet en comú: el de no tocar l'estatus de la llengua espanyola.

Aquest punt de vista resulta totalment enganyós, a l'hora de dur endavant un procés de normalització. Sempre que una llengua es normalitza, ho fa a costa de la desnormalització de l'ús d'una altra, que, al seu torn, havia desnormalitzat la primera en una etapa precedent.

pendent) que volia normalitzar-hi el polonès. Durant el segle XX s'ha produït una reimplantació de l'ús normal del polonès (és a dir, un procés reeixit de normalització lingüística), que s'ha fet, lògicament, a costa d'una "desnormalització" del rus.

Es tracta, per tant, d'un procés de tres fases. Nosaltres, a la comunitat lingüística catalana, ara mateix, ens trobam a la segona fase, que és la més dinàmica de totes. Ens trobam en la fase conflictiva, en què encara no tenim definit clarament quin serà el nostre futur model lingüístic. De la nostra acció durant aquesta fase, de la indagació, de la investigació i de la claretat d'idees que hom hi pugui aportar, dependrà que progressem vers la tercera fase o que caiguem en una nova regressió vers la primera. ■